

2. VÝVOJ TRESTNĚPRÁVNÍ ÚPRAVY V DOBÁCH ŘÍMSKÉ REPUBLIKY

2.1. Vznik římské republiky, období rané republiky a Zákona dvanácti desek

Svržení krále Tarquinia Superba a přerod království v republiku muselo nutně znamenat i významnou změnu v oblasti trestního práva, a to zejména trestního práva procesního. Jak je již uvedeno v předchozí kapitole, římský král zastával funkci nejvyšší římské světské i náboženské autority, v oblasti trestního procesu disponoval v podstatě neomezenými pravomocemi a představoval ve vztahu k naprosté většině zločinů jediného soudce v celé římské společnosti (s výjimkou *duumviri perduellionis*).

Tuto roli nově převzali konzulové, tedy jediní magistráti, kteří uvnitř *pomeria* disponovali *imperiem*:

„Počátek svobody bys mohl počítat od té doby spíše proto, že zastávání konsulského úřadu bylo omezeno na dobu jednoho roku, než proto, že by se snad bylo z pravomoci, příslušející dříve králům, něco ubralo; všechna práva králů, všechny jejich odznaky konsulové podrželi. Bylo pouze zabráněno tomu, aby snad nevznikaly dvojnásobné obavy z konsulů, kdyby oba současně vystupovali na veřejnost se svazky prutů se sekýrami jakožto odznaky svrchované moci; proto se podle určitých pravidel v jejich užívání střídali.“³⁴

Jak je tedy vidno z výše uvedeného textu, konzulové přejali beze

34 Liv. II.1 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 123).

zbytku královské pravomoci v trestním procesu, jakož i královský odznak svrchované moci, tedy dvanáct liktorů s pruty a sekýrami, kteří symbolizovali právě neomezenou pravomoc rozhodovat o životě a smrti římských občanů. Faktickou změnou oproti době královské tedy bylo pouze zvýšení počtu soudců z jednoho krále na dva konsuly a omezení funkčního období konsula na jeden rok, čímž by případné zneužívání práva ze strany konsula bylo alespoň omezeno alespoň maximální délkou výkonu jeho funkce. Náboženské pravomoci krále přejal primárně *pontifex maximus*, některé náboženské úkony vykonával namísto krále *rex sacrorum*.

Velmi záhy po svržení krále a vzniku republiky došlo k pokusu o další převrat s cílem návratu královského zřízení. Tento pokus o převrat byl zosnován vyhnaným králem Tarquiniem Superbem, který vyslal do Říma své přívržence, kteří v Římě konali podvratnou činnost a do spiknutí zapojili i členy předních římských rodin:

„Poslové však se mezitím horlivě starali o něco jiného. Na veřejnosti vymáhali nazpět královské statky, potají kuli plány na obnovu království. Předstírali, že chtějí získat příznivce pro to, co bylo jen naoko předmětem jednání se senátem, ale ve skutečnosti si prověřují smýšlení urozených mladíků. Těm pak, u nichž se jejich řeč setkala s plným porozuměním, odevzdají listy Tarquiniovců a dohovori se s nimi, jak by bylo možno za noci tajně vpustit příslušníky královské rodiny do Říma. (...) Ve skutečnosti však celou tu dobu stráví poradami se spiklenci. Naléhavě od nich požadují, aby jim dali pro Tarquiniovice písemná sdělení: jak jinak prý mají tito uvěřit, že jim vyslanci nepřinášejí jen liché a nezaručené zvěsti o tak odvážném záměru? Avšak tyto přípisy, které byly poslům svěřeny jako záruka věrohodnosti, staly se usvědčujícími důkazy.“³⁵

Spiknutí bylo záhy odhaleno a jeho účastníci byli souzeni:

„K zatčení vyslanců a spiklenců se konzulové vydali z domu bez zbytečného poplachu a pikle úplně potlačili. Především se ovšem postarali o tom, aby přitom nepřišly písemné doklady vniveč. Zrádci byli ihned uvrženi do vězení; pokud se týkalo vyslanců, konzulové poněkud zaváhali. Ačkoli bylo očividné, že se dopustili něčeho, co je usvědčuje z nepřátelství ke státu, ohled na přirozené právo rozhodl v jejich prospěch.“³⁶

35 Liv. II.3 a 4 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 127–128).

36 Liv. II.4 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svobo-

Na základě tohoto úryvku tedy můžeme dovozovat, že vyslanci na základě římského chápání přirozeného práva nepodléhali římskému trestnímu systému, a to i přes skutečnost, že byli přistiženi při činu, který byl v případě římských občanů považován za velezradu.

„Když si lid rozebral vše, co patřilo královské rodině, byli souzeni zrádci a vykonána jejich poprava. Ta budila tím větší pozornost, že úřad konsula ukládal v tomto případě otci povinnost dát potrestat vlastní syny a že osud určil dohlížejícím nad popravou toho, kdo měl být toho divadla ušetřen. Stáli tam mladí muži z předních rodů; avšak od ostatních odsouzcenců, jako od neznámých osob, se zraky všech obracely na syny konsulovy. A lidem nebylo ani tak líto jejich trestu jako zločinu, pro který si trest zasloužili – že se vůbec odhodlali zrovna v tom roce, kdy vlast byla osvobozena, zradit jejího osvoboditele, svého vlastního otce, konsulskou hodnost, jejíž vznik je spojen s rodem Iuniů, senát, lid, vůbec vše, co patří bohům i lidem římským, někdejšímu zpupnému králi, v době současné vyhoštění a litému nepříteli.

Konsulové došli ke svým křeslům a poslali liktory, aby vykonali popravu. Ti obnažili mladíky, zmrskali je pruty a stáli sekyrou. (...) Aby pak na obě strany byl dán výrazný příklad k zamezení podobných zločinů, byla přiměřeně k trestu viníků vyplacena otroku, který spiknutí odhalil, odměna ze státní pokladny a daná svoboda i právo občanské.“³⁷

Za zradu Říma tedy byl udělen trest smrti, což není nikterak překvapivé. Co je z hlediska vývoje trestního práva zajímavější je skutečnost, že do procesu se zrádci nebyli nikterak zapojeni (resp. Livius se o tom nezmiňuje) *duumviri perduellionis*, tedy magistratura vytvořená právě pro souzení zrádců. Rovněž z tohoto textu můžeme dovozovat i to, že královský zákon Tulla Hostilia upravující soudní procesy se zrádci, na jehož základě bylo zrádcům umožněno obrátit se na kuriální shromáždění, v tomto případě nebyl uplatněn, tedy buďto byl v rámci státního převratu zrušen, nebo nebyl uplatněn z důvodu mimořádné situace – římská republika byla v té době čerstvě existujícím státním útvarem, který ještě po společenské ani státní stránce plně nefungoval. Rovněž je z pohledu trestněprávního vývoje důležitá informace (vů-

37 da, 1971, s. 129).
Liv. II.5 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 129–130).

bec první tohoto typu) o odměně pro otroka, který spiknutí odhalil, a to jak ve finanční podobě, tak zejména v podobě udělení svobody a římského občanství.

Dionýsius k výše citovanému procesu doplňuje ještě další podstatnou informaci, a to o rozporu mezi konsuly ohledně potrestání zrádců:

„A když se Brutus postavil dokonce i proti spravedlivému trestu, který navrhoval, a nebyl ochoten ani odložit soudy s obviněnými (což byla poslední žádost jeho kolegy), ale vyhrožoval a přísahal, že je všechny ještě toho dne zabije, Collatinus, zoufalý z toho, že mu nebylo vyhověno v ničem z toho, o čem žádal, zvolal: „Inu, protože jsi tvrdý a nepřístupný, já, který mám stejnou autoritu jako ty, osvobozuji tyto mladíky.“ A Brutus podrážděně odpověděl: „Ne, dokud jsem naživu, Collatine, neosvobodíš ty, kteří jsou zrádci své země. Ne, ty také budeš potrestán odpovídajícím způsobem, a to hned vzápětí.““³⁸

Tento spor mezi konsuly byl z hlediska probíhajícího trestního procesu patovou situací, jelikož oba měli stejnou pravomoc rozhodnout o osudu obviněných. Brutus proto svolal lidové shromáždění, na němž konsulové přednesli své řeči a poté, co Collatinus viděl, že lid je na straně Bruta, nechal se jím přesvědčit, aby se vzdal své funkce konsula a dobrovolně odešel do vyhnanství (za což byl Brutem i lidem odměněn).

Výše uvedený proces se zrádci republiky měl nicméně další, ještě významnější dopady na vývoj římského práva trestního, než které přímo vyplývají z Liviova a Dionýsiova popisu. Nedlouho po jeho uskutečnění, v roce 508 př. n. l., totiž konsul Publius Valerius Publicola navrhl zákony, které měly konsulskou moc, včetně právě moci v oblasti trestního práva, výrazně omezovat. *Lex Valeria de provocatione*, jíž byla zakotvena prvotní forma *ius provocationis*,³⁹ tedy práva provokace, jež měl římský občan, o jehož životě bylo rozhodnuto magistrátem a kte-

38 CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities*, vol III. Harvard University Press, 1940, s. 30: „And when Brutus opposed even the equitable punishment that he suggested and was unwilling even to put off the trials of the accused (for this was the last request his colleague made), but threatened and swore he would put them all to death that very day, Collatinus, distressed at obtaining naught that he was asking, exclaimed: „Well then, since you are boorish and harsh, I, who possess the same authority as you, set the lads free.“ And Brutus, exasperated, replied: „Not while I am alive, Collatinus, shall you be able to free those who are traitors to their country. Nay, but you too shall pay the fitting penalty, and that right soon.““

39 SMITH, W., *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*, London–John Murray, 1875, s. 700.

ré umožňovalo římskému občanu obrátit se na centurijní shromáždění, které rozhodlo o jeho vině či nevině (tedy potvrdilo či zrušilo rozhodnutí magistráta; nešlo tedy o odvolání se ve smyslu dnešního trestního práva, jelikož rozhodnutí magistráta nebylo soudním rozhodnutím, z pohledu dnešního práva je tedy *ius provocationis* nejpodobnější odvolání se ve správním řízení):

„Nadevše byl lidem uvítán zákon o odvolání proti úředníkům k národu a dále zákon, podle něhož bude proklet a statky i hrdlem propadne, kdo by zamýšlel chopit se královské vlády.“⁴⁰

Jak k tomu píše též Cicero:

„První zákonem přijatým centurijním shromážděním bylo dáno, že žádný magistrát nemůže římského občana popravít či tělesně potrestat, užije-li *ius provocationis*.“⁴¹

Pomponius ke vzniku *ius provocationis* uvádí následující:

„Po vyhnání králů byli ustanoveni dva konsulové a bylo zákonem nařízeno, aby měli nejvyšší pravomoc. Jméno mají podle toho, že se nejvíce starají o stát. Přece jen však bylo zákonem nařízeno, aby si nenárokovali veškerou královskou moc, že je možné obrátit se proti nim na lidové shromáždění a že nemohou potrestat římského občana bez souhlasu lidu. Zůstalo jim pouze to, že mohli nařídít, aby byl někdo uvržen do veřejného vězení.“⁴²

Od roku 508 př. n. l. tedy v Římě platilo *provocationes omnium rerum*, nicméně s určitými omezeními. Především rozhodně nebylo možné použít *ius provocationis* proti jakémukoli rozhodnutí magistráta, nýbrž pouze proti rozhodnutí o popravě či zbičování římského občana, alespoň tedy zpočátku, jelikož seznam rozhodnutí, proti

nimž bylo možné *ius provocationis* užít, poměrně rychle narůstal a již v polovině pátého století př. n. l. bylo na základě *lex Aeternia Terpeia* a *lex Menenia Sestia* možné právo provokace užít i proti peněžitým trestům vyšším než 3020 assů.⁴³ Dále bylo možné obrátit se na lidové shromáždění pouze v případě rozhodnutí magistráta, který měl *imperium domi*, které bylo omezeno *pomeriem*, později bylo rozšířeno na míli od městských hradeb Říma. Magistratus s *imperium militiae*, které platilo kdekoli mimo Řím, nebyl ve věci udílení trestů a jejich výkonu ničím omezen a *ius provocationis* proti jeho rozhodnutí užít nešlo, jednalo se tedy o neomezené *coerticio*.⁴⁴ A stejně tak nebylo možné obrátit se na lidové shromáždění v případě rozhodnutí mimořádných magistratur, tedy zejména diktátora („Když byl poprvé zvolen diktátor a lidé uviděli nést před ním sekyry, zmocnil se jich náramný strach, takže začali více dbát na poslušnost. Za diktátora totiž neexistovalo dovolání pomoci u někoho druhého ani odvolání k národu jako za konsulů, kteří měli oba stejnou pravomoc, zkrátka nikde nebyl žádný ochranný prostředek než dodržování poslušnosti“⁴⁵), ale rovněž i *duumviri perduellionis*, které jmenovali a na něž přenášeli konsulové své soudní pravomoci v procesech se zrádci. Dodnes není jasné, zda bylo *ius provocationis* možné užít i proti rozhodnutí ve věci náboženských zločinů (*crimen sacrilegii*). Někteří romanisté se přiklánějí k názoru, že to možné bylo,⁴⁶ ovšem z doby rané římské republiky nemáme záznam žádného takového procesu, a proto nelze přesvědčivě tento názor potvrdit ani vyvrátit. Z pozdějších staletí nicméně takovýto příklad máme, a to proces s Luciem Corneliem Dolabellou, který se v návaznosti na rozhodnutí pontifika obrátil k lidovému shromáždění, tedy využil svého *ius provocationis* (podrobněji popsáno v následující podkapitole).

Vzhledem k formálnosti takřka všech oficiálních procesů v římském právu, a to jak soukromém, tak i veřejném, není překvapivé, že i *ius provocationis* mělo pevně stanovenu svou formální úpravu, která však byla na standardy římského práva překvapivě jednoduchá. Občan ihned po vyslechnutí rozhodnutí magistráta musel pronést „*Provo-*

40 Liv. II.8 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 134).

41 Cic. *de Rep.*, II.3.53.: *Legem ad populum tulit eam quae centuriatis comitiis prima lata est, ne quis magistratus civem Romanum adversus provocationem necaret neve verberaret.*

42 Dig. 1.2.2.16 (Pomp. i.s. enchir.): *Exactis deinde regibus consules constituti sunt duo: penes quos summum ius uti esset, lege rogatum est: dicti sunt ab eo, quod plurimum rei publicae consulerent. qui tamen ne per omnia regiam potestatem sibi vindicarent, lege lata factum est, ut ab eis provocatio esset neve possent in caput civis romani animadvertere iniussu populi: solum relictum est illis, ut coercere possent et in vincula publica duci iuberent.* (překlad: BLAHO, P., SKŘEJPEK, M., VAŇKOVÁ, J., *Digesta seu Pandectae, tomus I, liber I–XV, fragmenta selecta / Digesta neboli Pandekty, svazek I, knihy I–XV, vybrané části*. Praha–Karolinum, 2015, s. 137).

43 KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M., *Římské právo, 1. vydání*, Praha, C. H. Beck, 1995, s. 325.

44 STRACHAN-DAVIDSON, J.L., *Problems of the roman criminal law, vol. I*, Oxford, Clarendon press, 1912, s. 97.

45 Liv. II.18 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 149).

46 Např. prof. Emilio Costa (*Crimini e pene da Romolo a Giustiniano*, s. 60).

co! *Cives Romanus sum!*“, tedy „Obracím se (na lidové shromáždění – pozn. autora)! Jsem římským občanem!“.⁴⁷ Druhá část této formule, tedy prohlášení o tom, že osoba obracející se na lidové shromáždění je občanem Říma, byla velmi důležitá, jelikož, jak již autor uvádí výše, *ius provocationis* mohl užít jen a pouze římský občan. Po pronesení tohoto prohlášení již *magistratus* nesměl vykonat trest vyplývající z jím vyřčeného rozhodnutí a věc byla dále projednána před centurijním shromážděním.

Zavedením *ius provocationis* nicméně vznikl i problém, který byl poprvé v praxi zaznamenán během lidových bouří proti dlužnímu otroctví:

„Appius Claudius, už svou povahou zatvrzelý a podněcený na jedné straně záští lidu, na druhé straně vychvalováním otců, prohlásil, že tolik bouří nebylo způsobeno zbídačenými poměry lidu, nýbrž jeho nekázní, zvlí; lid si počíná spíše svévolně než rozhořčeně; a toto zlo prý se zrodilo hlavně z práva odvolat se k lidu. Konsulům ovšem pak zbývá jen právo pohrozit, nikoli skutečná moc, je-li povoleno odvolat se k těm, kteří jsou sami spoluviníky. Svou řeč zakončil slovy: Nuže tedy, zvolme diktátora, od něhož neexistuje odvolání k lidu. A hned ztichne běsnění, kterým nyní všechno plane. Uvidíme, zda se pak někdo odváží vrážet do liktora, bude-li vědět, že právo nad jeho zády a životem má v rukou jediný člověk, jehož důstojnost urazil.“⁴⁸

Jak právě z tohoto uvedeného příkladu vidíme, pokud byl pachatel zločinu v Římě dostatečně populární či pokud se jednalo o zločin v rámci politického boje, který jako v tomto případě zahrnoval široké vrstvy obyvatelstva, zavedením *ius provocationis* byla takovému pachateli v podstatě poskytnuta beztrestnost, jelikož vždy mohl užít *ius provocationis* a lidové shromáždění jej osvobodilo. Jediným protiopatřením v takové situaci pak byla volba diktátora, proti jehož rozhodnutím nebylo možné toto právo užít.

Konsulové v časech přijetí první z *leges Valeriae* byli jedinými představiteli státní moci uvnitř *pomoeria*, kteří mohli svým rozhodnutím usmrtit římského občana (pokud ten nevyužil *ius provocationis*). Tuto svou jedinečnost si však neudrželi dlouho, jelikož v roce 494 př. n. l. byli ustanoveni první *tribuni plebis*:

47 KINCL, J., URFUS, V., SKŘEJPEK, M., *Římské právo, I. vydání*. Praha–C. H. Beck, 1995, s. 324.

48 Liv. II.25 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 160).

„A tehdy začalo jednání o smíru mezi lidem a *patres*. Dohodli se na podmínkách, že lid bude mít své vlastní nedotknutelné úředníky, kteří budou mít právo přispět mu na pomoc proti konsulům, a že nikomu z patricijů nebude možno tohoto úřadu dosáhnout. Byli zvoleni dva tribuni lidu, Gaius Licinius a Lucius Albinus. Ti si vyvolili ještě tři kolegy, mezi nimi i Sicinia, původce návrhu na vystěhování lidu. Kdo byli druzí dva, o tom není shody. Někteří spisovatelé uvádějí, že na *Mons Sacra* byli zvoleni pouze dva tribuni a tam že byl také vyhlášen zákon o nedotknutelnosti.“⁴⁹

Tribuni lidu mohli prostřednictvím *ius intercessionis* vetovat jakékoli rozhodnutí jiného magistráta, tedy i rozhodnutí konsula o potrestání římského občana za spáchání zločinu, tedy představovali jakousi alternativu plebejů k *ius provocationis*. Rovněž však díky zákonu o nedotknutelnosti tribunů lidu získali právo na místě usmrtit toho, kdo by jim bránil ve výkonu funkce či je jakkoli napadl:

„Ale Brutus svolal plebeje a poradil jim, aby učinili tento úřad posvátným a nedotknutelným a zajistili jeho bezpečnost jak zákonem, tak přísahou. To bylo všemi schváleno a on a jeho kolegové vypracovali zákon, který zní: „Ať nikdo nenutí tribuna lidu, aby činil něco proti své vůli, jako by to byl obyčejný člověk; nikdo jej nesmí zbičovat ani jinému nařídít, aby jej zbičoval, a nikdo jej nesmí zabít ani nařídít jinému, aby jej zabil. Pokud někdo spáchá takový zakázaný čin, nechť je proklet a nechť jeho majetek propadne bohyni Ceres; a pokud kdokoli zabije toho, kdo takový zakázaný čin spáchal, nechť není vinen vraždou abije toho, kdo se něčeho z těchto věcí dopustil, ať je bez vraždy.“ A s tím cílem, aby lid v budoucnu nemohl tento zákon odvolat, ale aby zůstal navždy nezměněn, bylo nařízeno, aby všichni Římané slavnostně přísahali nad obětínami bohům, že budou zákon navždy dodržovat oni i jejich potomstvo; a k přísaze byla přidána modlitba, aby nebeští bohové a bohové podsvětí byli nakloněni těm, kteří zákon budou ctít, a aby nelibost bohů dpadla na ty, kteří zákon poruší, jelikož tím spáchají největší svatokrádež. Z toho mezi Římany vznikl zvyk považovat osoby tribunů lidu za posvátné a tento zvyk trvá dodnes.“⁵⁰

49 Liv. II.33 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 171–172).

50 CARÝ, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities, vol IV*. Harvard University Press, 1940, s. 122–123; „But Brutus, calling the plebeians together, advised them to render this magistracy sacred and inviolable, insuring its security by both

Tribuni lidu tedy měli v římské společnosti posvátné postavení a útok na ně měl i náboženský rozměr, kromě propadnutí životem se na pachatele hledělo, jako by spáchal největší svatokrádež. Toto potvrzuje i Livius:

„Obzvláštní strach napadl tribuny, když si připomněli tou smrtí svého spolutribuna, že jim zákony o nedotknutelnosti tribunů neposkytují žádnou pomoc, i když jsou zakončeny prokletím provinilců, kteří by tribunům ublížili.“⁵¹

Tribuni lidu sice měli zákonem zajištěno posvátné postavení, na něž nikdo nesměl útočit, avšak patricijové v rámci politických šarvátek s plebeji (nyní zastoupenými tribuny lidu) brzy přišli s prostředkem, jak moc nově vzniklé magistratury fakticky omezit – když konsulové svolali lid na Fórum, nedovolili tribunům lidu promluvit k lidu s odkazem na to, že lid byl svolán konsuly, nikoli tribuny lidu. Z toho důvodu tribuni lidu reagovali navržením zákona, který jejich postavení dále objasňoval a posiloval:

„Zákon zněl takto: „Když tribun sděluje své mínění lidu, ať nikdo proti tomu neprotestuje ani jej nepřerušuje. Pokud někdo jedná v rozporu s tímto pravidlem, ať, je-li to požadováno, dá tribunům záruky na zaplacení pokuty, kterou na něj uvalí. Odmítne-li dát požadovanou záruku, ať je potrestán smrtí a jeho majetek je zabaven a soudy s těmi, kdo proti těmto pokutám protestují, nechť proběhnou před lidem. Poté, co tribunové nechali tento zákon schválit, shromáždění rozpustili; a lidé odcházeli plni radosti a velmi vděční Brutovi, na kterého pohlíželi jako na autora zákona.“⁵²

a law and an oath. This was approved of by all, and a law was drawn up by him and his colleagues, as follows: „Let no one compel a tribune of the people, as if he were an ordinary person, to do anything against his will; let no one whip him or order another to whip him; and let no one kill him or order another to kill him. If anybody shall do any one of these things that are forbidden, let him be accursed and let his goods be consecrated to Ceres; and if anybody shall kill one who has done any of these things, let him be guilty of murder.“ And to the end that the people might not even in future be at liberty to repeal this law, but that it might forever remain unalterable, it was ordained that all the Romans should solemnly swear over the sacrificial victims to observe it for all time, both they and their posterity; and a prayer was added to the oath that the heavenly gods and the divinities of the lower world might be propitious to those who observed it, and that the displeasure of the gods and divinities might be visited upon those who violated it, as being guilty of the greatest sacrilege. From this the custom arose among the Romans of regarding the persons of the tribunes of the people as sacrosanct, which custom continues to this day.“

51 Liv. II.54 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 205).

52 CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities*, vol IV. Harvard Uni-

Smrtí tedy nebylo trestáno samotné přerušení tribuna lidu, nýbrž odmítnutí složit záruku na pokutu, kterou mu za takové přerušení tribun lidu mohl vyměřit. Z procesního hlediska je zajímavé, že odsoudit k smrti a zabavení majetku podle zákona nemohli samotní tribunové lidu, nýbrž měl proběhnout soud před lidem, čímž je velmi pravděpodobně míněno *consilia plebis tributa*.

Vůbec prvním záznamem o trestním procesu řízeném tribuny lidu je soud s Marcim Coriolanem, senátorem, který byl velkým odpůrcem tributské moci a v rámci svého politického tažení proti institutu tribuna lidu vyhrožoval plebejům hladem a vyzýval je k opětovnému opuštění Říma, pokud nesvolí se zrušením čerstvě zavedené funkce tribuna lidu. To málem vyústilo v opětovné propuknutí nepokojů, avšak tribuni lidu včas zasáhli a Marcia Coriolana se rozhodli soudit:

„A když Coriolanus vycházel z radnice, byli by se na něho plebejové sesypali, kdyby ho tribuni lidu v pravý čas nepohnali před soud a neurčili mu den soudu. Tím se rozvášněný dav upokojil: uvědomili si, že se tak každý z nich stal soudcem, pánem nad životem a smrtí úhlavního nepřítele.“

Marcus zpočátku přijímal pohrůžky tribunů pohrdavě; tvrdil, že tribunskému úřadu bylo dáno právo poskytovat pomoc, nikoli trestat, a tribunové jsou zařízením pro lid, ne pro senát. To však vyvolalo v lidu tak velké pohoršení, že se otcové mohli z toho dostat jen obětováním toho jednoho. Ale přestože jej lid nenáviděl, hleděli tomu zabránit a využívali k tomu jak jednotlivě svých vlastních prostředků, tak i vlivu celého stavu senátorského. Nejprve se pokoušeli, zda by nemohli překazit žalobu tím, že rozeštaví své chráněnce, aby zastrašovali jednotlivce od spolčování a porad. Potom společně předstoupili před lid – všechny otce, co jich bylo, byl bys nazval obžalovanými – a prosili a dožadovali se, aby tomu jedinému občanu, jedinému senátoru už kvůli senátu udělili jako viníkovi milost, nechtějí-li ho osvobodit jako nevinného. Když se pak Coriolanus ve stanovený den na soud

versity Press, 1940, s. 122–123; „The law was as follows: „When a tribune is delivering his opinion to the people, let no one say anything in opposition or interrupt him. If anyone shall act contrary to this, let him, if required, give sureties to the tribunes for the payment of the fine they shall impose upon him. If he refuses to give any surety, let him be punished with death and his goods be confiscated. And let the trials of those who protest against these fines take place before the people.“ After the tribunes had caused this law to be passed, they dismissed the assembly; and the people departed full of joy and very grateful to Brutus, whom they looked upon as the author of the law.“

lidu nedostavil, trvala roztržka nadále. Byl tedy Coriolanus odsouzen v nepřítomnosti a odešel do vyhnanství k Volskům.⁵³

Výše uvedený text je z pohledu popisu vývoje římského práva trestního významný zejména z hlediska procesního práva, a to hned z několika důvodů: V prvé řadě je v něm popsáno, jakým způsobem vznikla pravomoc tribunů lidu trestat zločince – podle Liviova popisu toto právo tribunů lidu nebylo jednoznačně dáno již v okamžiku vytvoření funkce tribuna lidu, nýbrž až právě v rámci procesu s Marciem Coriolanem pod hrozbou plebejské vzpoury bylo ze strany *patres* uznáno (oproti tomu tribuni lidu, jakož i plebejové samotní se zřejmě již před tímto procesem domnívali, že tribuni lidu právem trestat disponují, jinak by nemohli pohnat Marcia Coriolana před soud). Rovněž bylo dáno na jisto, že tribuni lidu nejsou magistraturou, která by mohla vykonávat svoji pravomoc pouze nad plebeji, nýbrž mohli soudit a trestat pachatele zločinů i řad *ordo senatorii*. Samotný udělený trest vyhnanství není v dané době již žádnou novinkou, nicméně zajímavé je odsouzení Coriolana v jeho nepřítomnosti (což nasvědčuje tomu, že se pouze nedostavil na soud, ale nerozhodl se před rozhodnutím odejít do vyhnanství dobrovolně, byť ani to by v římském trestním procesu nebylo úplně výjimečné). Tento závěr potvrzuje i Dionýsius z Halikarnássu:

„Výsledkem bylo, že celé Fórum bylo plné povyku a vřavy a ani sám Marcius, ani konsul ani nikdo jiný neměli na obvinění, odpověď, zdálo se jim tak neuvěřitelné a neočekávané. Když na jeho obranu nebylo řečeno nic dalšího, tribunové vyzvali kmeny, aby odevzdaly své hlasy, a jako trest v dané věci navrhli doživotní vyhnanství. Předpokládám, že to bylo způsobeno jejich obavou, že by nebyl odsouzen, pokud by byla trestem smrt. Poté, co všichni hlasovali a byly sečteny hlasy, bylo zjištěno, že rozdíl je nepatrný. Neboť z jednadvaceti kmenů, které tehdy existovaly a daly své hlasy, devět bylo pro zproštění Marcia viny; takže kdyby se na jeho stranu přidaly další dva kmeny, byl by v důsledku rovného rozdělení hlasů, jak předepisoval zákon, zproštěn viny.“⁵⁴

53 Liv. II.35 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 175).

54 CARY, E., *Dionysius of Halicarnassus: Roman Antiquities*, vol IV. Harvard University Press, 1940, s. 339–340: „As a result the whole Forum was full of clamour and tumult and neither Marcius himself nor the consul nor anyone else had any answer to make to the charge, so incredible and unexpected did it appear to them. When nothing further was said in his defence, the tribunes called upon the tribes

Z trestního procesu s Marciem Coriolanem je rovněž nutné zabývat se senátory požadovaným udělením milosti viníkovi, nebude-li osvobozen jako nevinný. Z toho můžeme dovozovat, že trestní proces (přínejmenším ten před *consilia plebis tributa*, nicméně není důvod domnívat se, že by tomu tak nemělo být i v případě trestního procesu vedeného konsuly) mohl mít ve skutečnosti tři možné výsledky – osvobození obžalovaného jako nevinného, odsouzení viníka a určení jeho trestu nebo odsouzení viníka, avšak zároveň s udělením milosti, a tedy jeho nepotrestání.

Proti rozhodnutí tribuna lidu nebo proti rozhodnutí *consilia plebis tributa* jako kolektivního orgánu tribunů lidu nebylo možné *ius provocacionis* užít. Toto je možné doložit kromě výše uvedeného procesu s Marciem Coriolanem, v němž není o využití *ius provocacionis* zmínka, přičemž nedává smysl, aby obviněný Coriolanus nevyužil možnosti obrátit se na lidové shromáždění, pokud by jej měl k dispozici, například rozhodnutím tribunů lidu v procesu s Caesem Quinctiem, který při sporech mezi patricii a plebeji provázejících návrh *lex Terentilia* v roce 462 př. n. l., kterou měla být značně omezena moc konsulů, organizoval útoky na tribuny lidu, tedy na Řím jako takový, a dopouštěl se tak zrady:

„Za jeho vedení byli často tribunové zahnáni z fora, i lid byl rozprášen a obrácen na útěk. Kdo mu přišel pod ruku, odcházel ztlučen a svlečen, takže bylo dost zřejmo, že zákon je vyřízen, kdyby bylo dovoleno takto jednat. Když už ostatní tribunové byli skoro zdrceni, Aulus Verginius, ze sboru jediný, povolá Caesona před trestní soud.“⁵⁵

Livius zde používá frázi „*Caesoni capitis diem dicit*“, tedy navrhl Caesona potrestat hrdelním trestem. Caeso nakonec odsouzen nebyl, jelikož dobrovolně zvolil vyhnanství ještě před samotným vynesením rozsudku. Nicméně Livius nám i přesto poskytuje důkaz, že v tomto případě bylo rozhodnutí *consilium plebis tributa* konečné a *ius provocacionis* nemohlo být Caesonem užito:

to cast their votes, and fixed perpetual banishment as the penalty in the case. This, I suspect, was due to their fear that he could not be convicted if death were set as the penalty. After they had all voted and the votes were counted, the difference was found to be slight. For out of the twenty-one tribes that were then in existence and gave their votes Marcius had nine in favour of his acquittal; so that if two more tribes had joined his side, he would have been acquitted as the result of the equal division of the votes, as the law prescribed.“

55 Liv. III.11 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 234–236).

„Propuštěn z náměstí, hned příští noci odešel do vyhnanství k Tuskům. V den soudu, když byl omlouván, že změnil zemi v důsledku vyhnanství, Verginius si nicméně přál řídit soudní sněm; ale jeho spolutribunové jimž Caesonovi zastánci předložili odvolání, rozpustili shromáždění.“⁵⁶

Livius shromáždění nazývá pojmem *consilium*, odkazující na *consilium plebis tributa*, což potvrzuje závěry ohledně nemožnosti užití *ius provocationis*, jelikož provokací se občan obracel zásadně na centurijní shromáždění, k čemuž v tomto případě nedošlo.

V procesu s Caesem se rovněž objevuje použití institutu kauce:

„Tribunové, jimž byla věc předložena, uplatní své právo pomocí vydáním zprostředkujícího rozhodnutí: zakážou ho vsadit do vězení. Prohlásí, že uznávají za vhodné, aby obžalovaný se dostavil k soudu, a že peněžitá záruka, kdyby se nedostavil, propadá ve prospěch lidu. Vznikly pochybnosti, jak velká částka má být podle práva dána zárukou. Rozhodnutí o tom je přeneseno na senát. Obžalovaný Caeso byl zadržen venku na foru, dokud otcové nebyli dotázáni na radu. Ti uznali za vhodné, aby byli dáni rukojmí. Každému z rukojmích uložili povinnost zaručit se třemi tisíci asy. Kolik rukojmích má být dáno, to bylo ponecháno tribunům. Tribuni stanovili, že jich musí být deset. Tolika rukojmími žalobce Verginius právně zavázal obžalovaného Caesona, Caeso tak byl první, který dal rukojmí z příkazu obce. (...) Záruční peníze byly vymáhány neúprosně od jeho otce, takže musel rozprodat všechn svůj majetek a nějaký čas žil jako vyhnanec za Tiberem v jakési odlehlé chýši.“⁵⁷

Podle Livia byl institut kauce v případě procesu s Caesonem využit vůbec poprvé. Z Liviova textu lze předpokládat, že tento institut fungoval tím způsobem, že senát měl určit, zda se použije peněžní záruka složená přímo obviněným, nebo zda bude určen určitý počet ručitelů (jejichž počet zřejmě určovali tribuni lidu), kteří budou muset uhradit určitou částku, nedostaví-li se obviněný k soudu. Zajímavé je, že podle uvedeného textu byl Caesonův otec nucen záruku uhradit, a to i přesto, že si Caeso dobrovolně zvolil odchod do vyhnanství a soud s ním se kvůli tomu nekonal.

Další magistraturou vystupující v trestním procesu, s níž se může-

56 Liv. III.13 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 237–238).

57 Liv. III.13 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 238).

me v pramenech setkat, jsou *quaestores*, přičemž první zmínka o nich v dobách rané římské republiky pochází z procesu se Spuriem Cassiem, který se měl dopustit velezrady (přičemž skutkem, kterým měl spáchat velezradu, byl návrh na rozdělení pozemků získaných Římem od Herniků, přičemž Cassius navrhl jejich rozdělení tak, že polovina měla připadnout římským občanům a polovina Latinům, čímž si měl údajně připravovat cestu k převzetí královské moci):

„Je známo, že Cassius byl odsouzen a zabit, jakmile složil úřad. (...) U některých spisovatelů nalézám – a to je bližší víře –, že mu byla určena soudní lhůta od quaestorů Caesona Fabia a Lucia Valeria, aby se zodpovídal z velezrady, že byl odsouzen soudem lidu a jeho dům byl veřejně rozbořen.“⁵⁸

Velmi podobně proces se Spuriem Cassiem popisuje i Dionýsius z Halikarnássu, byť z jeho popisu můžeme kromě skutečností popisovaných Liviem vyčíst i to, že kvestoři po vynesení rozsudku zajišťovali i výkon hrdelního trestu (který v tomto případě bylo svržení provinilce ze skály):

„Následujícího roku, na počátku sedmdesátých čtvrtých Olympijských her, když Leostratus byl athénským archonem a Quintus Fabius a Servius Cornelius byli zvoleni konsuly, dva patricijové, vskutku mladí, ale velmi ctění pro slávu svých předků, muži velkého vlivu díky množství svých podporovatelů a svému bohatství, a rovní všem starším mužům co do schopnosti správy veřejných záležitostí, jménem Caeso Fabius, bratr konsulův, a Lucius Valerius Publicola, bratr muže, který svrhl krále, zvoleni ve stejnou dobu *quaestory* a tedy měli pravomoc svolat shromáždění, obvinít před ním Spuria Cassia, konsula z předchozího roku, který se opovážil navrhnout zákony týkající se rozdělení půdy, a obžalovat jej z usilování o samovládu; a nadcházející den jej oni předvolali, aby se před lidem obhájl.

(...) Byli totiž tak rozhořčeni vzneseným obviněním z usilování o tyranii, že svou zášť nezmírnili ani při stanovení výše jeho trestu, ale odsoudili ho k smrti. Báli se totiž, že kdyby byl muž, který byl nejschopnějším generálem své doby, vyhnan ze své země do vyhnanství, mohl by následovat příkladu Marcia, který rozdělil svůj vlastní lid, sjednotil jejich nepřátele a vyvolal nelítostnou válku se svou zemí. Když byl odsouzen, kvestoři ho vyvedli na vrchol srázu, který ční nad

58 Liv. II.41 (překlad: KUCHARSKÝ, P., *Titus Livius: Dějiny*, vol I. Praha, Svoboda, 1971, s. 185).